

Z vodo do modrosti preko filozofije in izkustva elementov: primer solinarstva

DOI: 10.4312/SSJLK.62.69-81

Maja Bjelica, Inštitut za filozofske in religijske študije, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper; maja.bjelica@zrs-kp.si

Petri Berndtson, Inštitut za filozofske in religijske študije, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper; petri.berndtson@zrs-kp.si

Prispevek se osredotoča na vodo, njeno pojavnost, vlogo in pomen, kakor se kažejo v okviru raziskovanja sodobnega solinarstva kot izkustvene okoljske modrosti. K temu proučevanju avtorja pristopata s širšega področja okoljske humanistike, pri čemer se posvečata predvsem izkustvenemu utelešenemu vedenju, antropologiji vode, filozofiji elementov in ekoetnografskim uvidom, do katerih prideta z metodo opazovanja z udeležbo. Besedilo sledi toku vode na območju Lera v Sečoveljskih solinah: od morja preko območij izhlapevanja do kristalizacijskih bazenov. Tako prikazuje, kako je voda eden izmed nosilnih elementov solinarske modrosti.

voda, solinarstvo, elementna filozofija, slanica, matična voda

This article focuses on water and its occurrence, role, and significance as seen in research on contemporary salt-making as experiential environmental wisdom. The authors approach this topic from the broader field of environmental humanities, primarily focusing on experiential embodied behavior, the anthropology of water, the philosophy of elements, and eco-ethnographic insights gained through participatory observation. The text follows the flow of water in the Lera area of the Sečovlje Saltworks: from the sea through evaporation areas to crystallization pools. It thus shows how water is one of the supporting elements of salt-working wisdom.

water, salt-working, elemental philosophy, brine, mother lay

1 Uvod(enje)

»Resnično oko zemlje je voda. V naših očeh je *voda* tista, ki sanja. [...] V naravi je spet voda tista, ki vidi, je spet voda tista, ki sanja.« (Bachelard 2011b: 41)

Modrost lahko razumemo na različne načine. Pravzaprav gre za kulturno relativen pojem, čeprav je mogoče tudi trditi, da glede njegove vsebine obstaja konsenz, da gre za

Urška Perenič (ur.): *Voda v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*.

Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2026

(zbirka Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 62)

ISSN 2386-0561, e-ISSN 2386-057X

ISBN 978-961-297-845-7, 978-961-297-846-4 (PDF)

vedenje, ki ne temelji zgolj na naučenem in informacijah, temveč tudi na specifičnem izkustvu, ki ga doživi, kdor je nosilec določene modrosti. Podobno k razumevanju modrosti pristopamo tudi pri raziskovanju solinarstva.¹ Pojmujemo ga kot »izkustveno okoljsko modrost«, ki vznikla iz sodelovanja in sobivanja človeka z njegovim okoljem. Pri proučevanju te starodavne dejavnosti se nahajamo na širokem področju okoljske humanistike, v tem prispevku pa se bomo sprehajali predvsem med antropologijo in filozofijo.

Solinarstvo je dejavnost pridelave soli, ki je v današnjem slovenskem prostoru prisotna na območju severne Istre, etnično mešanega območja, razprostirajočega se od Italije čez Slovenijo na Hrvaško. Tu se nahajajo Sečoveljske soline, nedaleč stran pa še Strunjanske soline, ki so najsevernejše soline Jadranskega morja. Sol se prideluje na stoletja star način, ročno, sledeč specifičnemu krožnemu procesu, ki vsako leto znova dovoljuje nastanek solnih kristalov, kar bo predstavljeno v nadaljevanju besedila. Filozofski uvid, ki ga prepoznavamo v tem procesu, jemljemo iz t. i. filozofije elementov. Ugotovljamo, da sol oz. kristal soli nastane s kristaliziranjem oz. spajanjem štirih elementov – vode, ognja, zraka in zemlje. V tem besedilu se posvečamo elementu vode, ki jo razumemo kot eno izmed nosilk modrosti tudi v okviru dejavnosti in pojmovanja solinarskih praks.

V naši raziskavi se posvečamo predvsem solinarstvu v Sečoveljskih solinah, in sicer na pridelovalnem področju Lera, kjer se danes pridelava večina tradicionalne soli. Na drugem, južnem področju Sečoveljskih solin, imenovanem Fontanigge, se je namreč pridelava soli opustila ob koncu 60. let 20. stoletja, na začetku 90. let pa so na tem območju obnovili dve solni polji v okviru postavitve Muzeja solinarstva, kjer se je ohranil srednjeveški način pobiranja soli. Danes je na tem področju aktivno samo eno solno polje.² Sečoveljske soline so gotovo nastale pred letom 1274, ko so prvič omenjene v piranskem Mestnem statutu (Pahor, Poberaj 1962: 5). Danes so zaščiteno območje, saj so opredeljene kot krajinski park, s katerim upravlja družba SOLINE, Pridelava soli, d. o. o., v okviru katere deluje tudi Krajinski park Sečoveljske soline.³

Sečoveljske soline se nahajajo na skrajnem jugozahodnem delu Slovenije in obsegajo okvirno 650 ha. Na severovzhodu mejijo na kanal Sv. Jerneja, na jugozahodnem na kanal Sv. Odorika, po katerem se v morje izliva reka Dragonja, ki predstavlja tudi državno mejo med Slovenijo in Hrvaško. Sredi solin se nahaja kanal Grando, ki razmejuje solinarski območji Fontanigge in Lera, po njem pa se v morje izliva potok Drnica. Na območju Fontanigge

- 1 Pričujoči prispevek je plod dela v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Zrno soli, kristaliziranje sobivanja: solinarstvo kot izkustvena okoljska modrost (J6-50196), ki ga izvajamo na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper s finančno podporo Javne agencije Republike Slovenije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnosti (ARIS).
- 2 Izjemna študija o pridelovanju soli na območju Fontanigge je naslovljena *Stare piranske soline* (Pahor, Poberaj 1962), za več informacij o muzeju pa usmerjamo na katalog *Muzej solinarstva* (Žagar idr. 2006).
- 3 Podjetju SOLINE, Pridelava soli, d. o. o., in pri njem zaposlenim se iskreno zahvaljujemo, da so našo raziskovalno skupino gostoljubno sprejeli in omogočili izvajanje neprecenljivega terenskega dela, katerega izsledke navajamo v nadaljevanju, predvsem v razdelku o vodah v solinarstvu.

so trije kanali, in sicer – od najkrajšega k najdaljšemu – Curto, Giassi in Pichetto, pri čemer se zadnja dva do danes uporabljata za dovod in odvod vode. Severno je kanal Lera, ki daje območju ime in predstavlja osrednji dovod vode za to pridelovalno območje.⁴

Znanstvena raziskovanja na področju antropologije vode so v slovenskem prostoru prisotna vsaj zadnje desetletje, za kar sta med drugim zaslužni raziskovalki Nataša Gregorič Bon in Nataša Rogelja Caf. Prva je vodila dva raziskovalna projekta, posvečena vodnim potem in okoljem,⁵ druga pa je kot sodelavka obeh projektov proučevala vodne poti Rižane in Dragonje.⁶ S pričujočim prispevkom dodajamo še eno poglavje k antropologiji vode, in sicer na temo raznolike prisotnosti vode v solinarstvu, ki jo bomo podprli z uvidi filozofije elementov.

2 Voda, nosilka modrosti

Sodobna filozofija elementov si prizadeva za ponovno proučevanje vloge elementov v svetu pa tudi prevrednotenje človekovega odnosa do njih predvsem v luči aktualne okoljske situacije, ki spoznava zemeljske vire kot ogrožene. David Macauley (2011: 14) opozarja na pozabljanje štirih elementov v filozofijah in tudi v vsakdanjih življenjih, kjer pozornost elementom namenimo večinoma, ko pokažejo svojo moč (denimo ob primerih poplav, požarov, potresov). Macauley (2011: 13–14) poudarja, da smo v sodobnem svetu pozabili na našo povezanost z elementi, kakršno zasledimo v misli predsokratikov, ki so se še počutili povezane s svojim okoljem in narave od sebe niso ločevali na način, kakor to počne sodobni človek. Obenem so bili posebej odprti in občutljivi za bitja, elemente in področja onkraj človeškega. Tales (7.–6. st. pr. n. št.) – prvi, ki so ga proglasili za modreca (prim. Kocijančič 2012: 165), tudi začetnika filozofije (Uršič 2008) in je med predsokratiki poznan po tem, da je bil zvezdoslovec in je napovedal sončev mrk – je za počelo (*arché*) vsega postavil vodo (Kocijančič 2012: 155). Počelo kot začetek vsega, vir življenja, kot tisto, iz česar vse izhaja, torej temelj nastajanja. Aristotel, sloviti starogrški filozof, tri stoletja mlajši od Talesa, je domneval, da je njegov predhodnik postavil vodo za počelo zaradi vlažnosti, saj naj bi uvidel, da je »hrana vseh (stvari) vlažna in da iz (vlage) nastaja celo toplota in iz nje (prejema) življenje« (Kocijančič 2012: 175).

4 Več faktografskih podatkov o Krajinskem parku Sečoveljske soline je na voljo na spletnih straneh upravljavca: <https://www.kpss.si/> in <https://www.soline.si/>.

5 Nataša Gregorič Bon se posveča proučevanju voda, posebej v Albaniji, recimo reki Vjosa (Gregorič Bon 2020). Na ZRC SAZU je med letoma 2014 in 2017 vodila temeljni raziskovalni projekt Etnografije kopenskih in vodnih poti: primerjalna študija (ne)mobilitnosti (ARRS J6-6839), med letoma 2019 in 2022 pa projekt Doživljanje vodnih okolij in okoljskih sprememb: antropološka študija vode v Albaniji, Srbiji in Sloveniji (ARRS J6-1803). V okviru slednjih je bilo objavljenih več izsledkov proučevanja vodnih okolij (gl. npr. Bowles idr. 2019).

6 Nataša Rogelja Caf (2022) je k proučevanju strug dveh rek severne Istre pristopila z metodo hoje, tudi s t. i. hodinarjem, ki ga je z določeno raziskovalno skupino izvedla ob vsaki od dveh rek (gl. tudi Rogelja Caf, Ledinek Lozej 2021; 2023).

Razloge za razumevanje vode kot počela sveta oz. bivajočega je mogoče predočiti tudi z besedami slovenskega filozofa Marka Uršiča (2008):

voda [je] s svojo fluidnostjo in obenem istovetnostjo, očitno v njenih treh agregatnih stanjih, najbolje predstavljala in izražala spoznanje o splošnem spreminjanju stvari in obenem o nekem prapočelu ali »praprvinii« – katero so poznejši filozofi imenovali *substanca* – ki ostaja ista kljub nastajanju in minevanju posameznih bitij oziroma stvari.

Vendar Tales ni edini med predsokratiki, ki je prepoznaval pomen vode. Heraklit, ki je sicer počelo prepoznaval v ognju oz. soncu, je namreč prepoznaval tudi specifično »tekočnost«, pretočnost vode. Trdil naj bi, da »ni mogoče dvakrat stopiti v isto reko, niti se dvakrat dotakniti minljive bitnosti glede na (njeno) držo, ampak se v ostrini in hitrosti spremembe razprši in spet zbira [...] in prihaja in odhaja.« (Kocijančič 2012: 395) Tovrstno razumevanje vode, njene fluidnosti, pretočnosti, minljivosti, mimoidočnosti, prehajanja in podobnega, naj bi se sčasoma ustalilo v reku »pánta rhei«, ki pomeni »vse teče« (Uršič 2008).

Predsokratski razmisleki, ohranjeni v različnih fragmentih in z veliko dovzetnostjo za prvotne elemente (vodo, zrak, ogenj in zemljo), odpirajo različne premisleke tudi v okvirih sodobnih filozofij elementov. Ali z besedami Macauleyja (2011: 50):

[Č]e je vse voda (kot predlaga priljubljena razlaga Talesa), kako se voda drži sama po sebi? Kakšna je torej razlika med vsebnikom in vsebino? Takšna je narava tega tekočega sredstva, da spodbuja protislovje, ustvarja literarno in filozofsko razmišljanje ter množi skrivnost.

Pomembno je izpostaviti, da je vodnost, vodenost bivanja vseprisotna, a se tega vse premalo zavedamo. »[V]se resnično teče« pravi Macauley (2011: 46). Pritrjujemo mu tudi, ko trdi, da je med mnogimi filozofi in filozofinjami, ki se poglobljajo v filozofijo elementov, Gaston Bachelard (2011b: 144) razumevanje tovrstne prepređenosti bivajočega s fluidnostjo in pretočnostjo postavil že korak dlje: »[Z]a imaginacijo je vse, kar teče, voda; vse, kar teče, je udeleženo v naravi vode.«

3 Voda, ponovno rojstvo: poetična filozofija vode Gastona Bachelarda

Francoski filozof Gaston Bachelard je napisal po vsaj eno knjigo, posvečeno vsakemu izmed elementov: zemlji, vodi, zraku in ognju. Iz leta 1942 je njegova knjigo o elementni filozofiji vode z naslovom *Voda in sanje: esej o imaginaciji snovi* (Bachelard 2011b). Naslov knjige je zelo poveden za razumevanje Bachelardove filozofije elementov. Vsi štirje elementi namreč po Bachelardu sanjajo in si predstavljajo. Bachelardovo razumevanje elementov se torej zelo razlikuje od tradicionalne predstave o njih. Če elementi sanjajo in si predstavljajo, to pomeni, da sploh niso to, kar o njih pravi znanost, na primer kemija. Sanjanje in predstavljanje elementov je izkustveno, fenomenološko, imaginativno, psihološko in

poetično. Svet je najbolj temeljen, intimen in intenziven, ko je kot svet elementov: zemlje, vode, zraka in ognja. Bachelard zato govori o zemeljskem, vodnem, zračnem in ognjenem svetu. Ker ima vsak element tudi svoj način domišljije in sanjanja, prav tako govori o zemeljski, vodni, zračni in ognjeni domišljiji.

Bachelard se svoje filozofije elementov uči od pesnikov. Razdeli jih v štiri skupine, odvisno od elementa, ki so mu posvetili svoje življenje. Obstajajo pesniki zemlje, vode, zraka in ognja. Bachelard se od njih uči »poetične kemije« (Bachelard 2011b: 58). Obenem pa si z njihovo pomočjo oblikuje celotno fenomenološko usmerjeno poetiko, poetično filozofijo oz. »fenomenologijo ustvarjalne imaginacije« (Bachelard 2011a: 24). Strinja se z mislijo danskega fenomenološkega psihoterapevta J. H. Van den Berga, da so »pesniki [...] rojeni fenomenologi« (Bachelard 2001: 19).

Kakšne filozofije vode se Bachelard nauči od pesnikov vode (ali vodnih pesnikov)? V delu *Voda in sanje* Bachelard (2011b: 177) piše: »v vodo se potopimo, da bi se znova rodili prenovljeni.« To izjavo lahko vzamemo kot izhodišče za razumevanje elementne filozofije vode kot nove filozofije in nove fenomenologije. Povezati jo je mogoče še z nekim drugim Bachelardovim izrekanjem, in sicer v delu *Poetika prostora*, kjer ima fenomenologijo za prenovitveno: »Fenomenologija načelno odpravlja preteklost in se sooča z novostjo.« (Bachelard 2001: 23) Obrat k izvorniku nam to izjavo osvetli s toka filozofije vode: »*Par principe, la phénoménologie liquide un passé et fait face à la nouveauté.*« (Bachelard 1961: 15; poudarila M. B.) Opazimo lahko, da je bil glagol »odpravljati« preveden iz francoskega glagola *liquider*, kar bi lahko bilo sorodno s slovenskim glagolom *razvodeneti*. Prevod je vseeno smiselni, saj *likvidirati* prej pomeni odpraviti, uničiti ali ubiti. V takem pomenu bi po Bachelardu lahko sicer imeli fenomenologijo za tisto, ki eliminira ali uniči preteklost in se sooča z novim, vendar je hkrati smiselno usmeriti razumevanje k dejstvu, da beseda *liquider* dobesedno pomeni narediti tekoče, utekočiniti. Nadalje je treba dodati, da je za Bachelarda voda »univerzalna tekočina« (Bachelard 2011b: 76). Ker se je celotne poetične fenomenologije vode naučil od vodnih pesnikov, lahko obe izjavi beremo vzporedno: fenomenologija načeloma likvidira preteklost tako, da se potopi v vodo, zato da bi se ponovno rodila, obnovila. Ponovno se rodimo, obnovimo in se soočamo z novim, ko živimo v vodi, ob vodi, za vodo.

4 Voda v solinarstvu

Bachelardova poetična filozofija elementov nas je navdihnili, da smo kmalu po prvem stiku s solinarstvom razprli razumevanje te dejavnosti kot dejavnosti elementov. Elementov, ki sanjajo, če uporabimo avtorjev jezik. V knjigi *Zemlja in sanjarije volje* v poglavju o kristalih in kristalnih sanjarijah Bachelard (2002: 222) piše: »Ogenj, voda, zemlja in sam zrak prihajajo sanjat v kristalni kamen.« V našem raziskovalnem kontekstu imamo prav tako opravka s kristali, le da s kristali soli. Če Bachelardovo misel prilagodimo naši raziskavi, potem je treba reči takole: »Ogenj, voda, zemlja in zrak prihajajo sanjat v kristal soli.« Temu

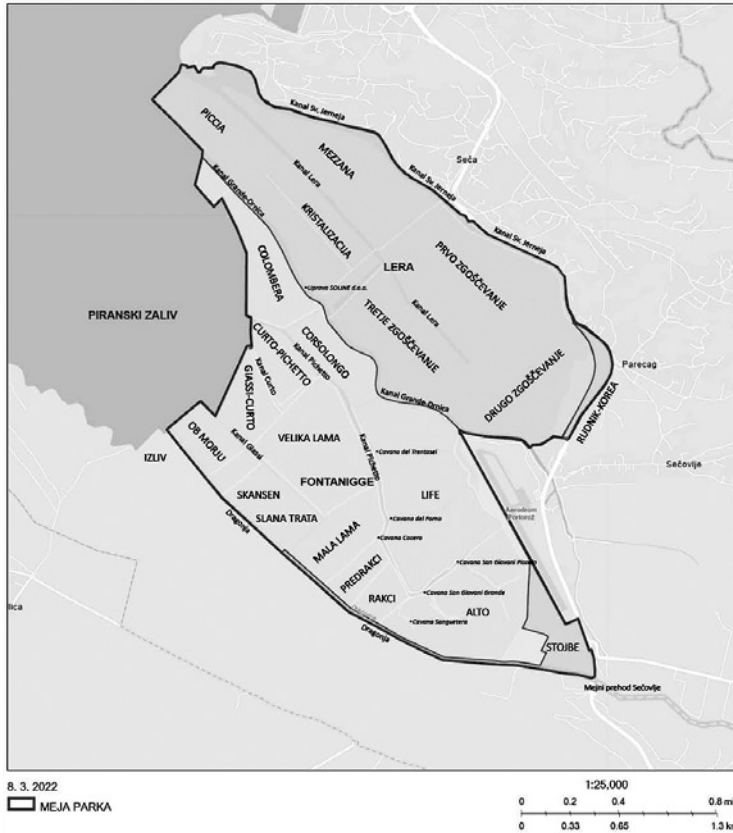
pritrjuje dejstvo, da so vsi štirje elementi neposredno vpleteni v kristalizacijo, nastanek oz. rojstvo kristala soli. Sol kristalizira na dnu bazenov, ki je sestavljeno iz specifične zemeljske zmesi – gline, blata in mikroorganizmov –, na površju katere je nekaj milimetrov debel organski sloj, ki mu pravimo *petola*. Zemlja se v obliki gline pojavlja tudi kot vsebnik vode, torej oblikuje kristalizacijske bazene in nasipe ob vodnih kanalih. Ogenj in zrak v procesu solinarstva največ sodelujeta v smislu uravnavanja klime: sonce in veter sušita ozračje in spodbujata izhlapevanje vode, hkrati pa pripomoreta pri sušenju in utrjevanju dna bazenov v času sezonskih popravil in obnovitvenih del. Voda, ki ji v tej razpravi namenjamo največ prostora, pa je nosilka (bodočih) kristalov soli. S svojim potovanjem, premikanjem, vodenjem prehaja v vse bolj slano oz. »noseče« stanje, in nazadnje, če se ustrezno uskladi z okoljem, rodi kristale soli ter s tem postane mati soli. Postane *matična voda*.

Poskusimo zdaj opis vode, navdihnjen s poetično filozofijo elementov, predstaviti bolj materialno, elementno, kakor se pojavlja v okviru solinarstva. Naj nam bo voda torej vodnica.

Slika 1: Mehanske zapornice na vhodu kanala Lera (vir: Maja Bjelica, osebni arhiv)

Voda, o kateri govorimo v kontekstu solinarstva, je seveda morska voda. Na področje Lere, kjer se pridelava največ morske soli, prihaja iz vzhodnega dela Piranskega zaliva, in sicer prek majhnega zaliva tik pod pobočjem rta polotoka Seča, kjer se stikata ustji dveh kanalov, Sv. Jerneja in Lere. Na ustju kanala Lera je nameščena mehanska zapornica (Slika 1), ki omogoča in določa pretok vode v kanal. Zapornico upravljajo človeške roke, ko z lastno močjo vrtijo železni navoj, ki zapornico dviga in spušča. Od te točke dalje voda po solinah načeloma potuje in se premika v sodelovanju z vodarji, zaposlenimi v solinah, ki budno spremljajo vodo v njenih različnih stanjih in stopnjah izhlapevanja ter ji pomagajo, da

Slika 2: Toponimi posameznih območij ter nekatera ledinska imena predelov in kanalov Sečoveljskih solin (vir: Iztok Škornik, KPSS)

postopoma postaja vse gostejša slanica oz. matična voda, ki rodi sol. Vodarji in solinarji v podjetju Soline d. o. o. oblikujejo t. i. skupino pridelave soli: prvi skrbijo za pripravo vode oz. slanice, drugi pa pripravljeno slanico ustrezno obdelujejo, da v njej nastane sol. Skupina pridelave soli vodo usmerja preko štirih različnih območij: vodarji jo »premikajo« po območjih 1., 2. in 3. izhlapevanja (za vsako območje je zadolžen eden ali dva vodarja), solinarji pa jo sprejemajo na območju kristalizacije, kjer je potencialno 26 aktivnih solnih *fondov* (polj), na katerih opravlja delo praviloma ena oseba.

Točka, kjer se začne neprecenljivo in neovrgljivo sodelovanje med človekom in okoljem v solinarskem krogotoku, v našem primeru med človekom in vodo, je zapornica na Leri. Vodar nima možnosti dovajanja vode v kanal, kadarkoli bi se za to pokazala potreba,

Slika 3: Zbirni in dovodni kanal za območje 2. izhlapevanja (desno), ki ga razmejujeta od območja 3. izhlapevanja (levo) (vir: Maja Bjelica, osebni arhiv)

temveč mora dovajanje vode izvajati glede na bibavico, torej običajno v času plime, saj se voda dovaja v kanal s prostim padom. V tej začetni fazi ima voda, torej morje, ob vhodu v solinski sistem gostoto $3,5^{\circ}\text{Bé}$.⁷ Morska voda potuje po kanalu Lera v smeri proti jugovzhodu, od koder se jo dovaja na tri različna območja 1. izhlapevanja: Piccia, Mezzana in Prvo zgoščevanje (gl. Slika 2). Vsako od teh območij je še dodatno razdeljeno na štiri stopnje zgoščevanja (A, B, C, D) – gre za vrste solinskih bazenov, po katerih se voda pretaka postopoma s pomočjo sistema zapornic: po dovodnih kanalih se voda pretaka v vrsto A, od tam postopoma preko vrst B in C do vrste D, od koder se potem, ko doseže slanost okoli 8°Bé , pretoči v t. i. zbirni kanal. Dovodni in zbirni kanali so bistveno ožji od kanala Lera, ki se sicer razteza vse do območja 2. izhlapevanja, speljani so po sredini ali na obrobju vsakega vodnega območja.

Na to vodno območje se voda pretaka s pomočjo motornih črpalk, saj je območje 2. izhlapevanja na višji »podmorski« višini od območja 1. izhlapevanja. Podobno kot prej se po dovodnih kanalih tudi na 2. izhlapevanju voda pretaka v zaporedje različnih vrst solinskih bazenov, od koder se na približno 12°Bé zgoščena slanica znova pretaka v zbirni kanal, ki vodi na območje 3. izhlapevanja (Slika 3). Tu se »zgodba« pretakanja po vrstah bazenov in s pomočjo zapornic ponovi. Ko je voda zgoščena na približno 18°Bé , jo vodarji znova črpajo v dovodne kanale, ki jo končno preusmerijo na območje kristalizacije, kjer se zgodi še zadnji

⁷ Enota Baumé je enota, s katero se meri gostota vode, po lestvici, ki jo je razvil francoski farmacevt Antoine Baumé, ki pa je različna od enot merjenih v odstotkih oz. v g/L. V Sečoveljskih solinah je Bauméjeva lestvica uveljavljena za določanje slanosti vode, meri se jo s t. i. aerometrom (prim. Koludrovič, Franič 1954: 17–27).

korak zgoščevanja, potem pa nastane sol. Za opisani postopek priprave slanice je potrebnih 20–26 dni stabilnega (sončnega in suhega) vremena (Lazar 2025). V primeru padavin se proces ustavi oz. podaljša, če je padavin v kratkem času veliko, je treba postopek ponoviti od začetka.

Opisani proces zgoščevanja oz. pretakanja vode, ki spodbuja izhlapevanje, je zelo specifičen, saj omogoča tudi izločanje snovi, nečistoč in neželenih soli iz vode, še preden pride do kristalizacije, kjer nastane sol. To zagotavlja, da je sol čistejša in okusnejša. Območja izhlapevanja se med seboj razlikujejo tudi po bazenih: njihovi velikosti – bazeni so vedno manjši – in njihovi globini – bazeni so vedno bolj plitki. Območje 3. izhlapevanja ima tako najmanjše in najplitkejše bazene, kar še dodatno pospeši izhlapevanje. Delo vodarjev vsakodnevno (razen pozimi) zajema pretakanje vodá, odpiranje in zapiranje lesenih zapornic, merjenje gostote, hojo po nasipih, spremljanje vode in njenih vsakodnevnih stanj.

Zagonetnost prehajanja vode iz enega območja izhlapevanja v drugo smo najbolj izkusili v okviru projektnega hodinarja⁸ (Bjelica 2025), posvečenega elementu vode, ko smo sledili njeni poti od vhoda morja v kanal Lera do samih kristalizacijskih bazenov. Spoznali smo lahko kompleksnost sistema zapornic, se čudili prepletenosti dovodnih in zbirnih kanalov ter ugotavljali, da voda pretoči na desetine kilometrov, saj njene poti nismo utegnili prehoditi v enem dnevu. Soočali smo se tudi z ranljivostjo tega področja, potrebo po nenehnem vzdrževanju nasipov, pregledovanju terena za zaznavanje morebitnih prepuščanj in podobnim. Vodarji, ki so tu prisotni dan za dnem in tudi večkrat na dan prehodijo območje, za katero so zadolženi, lahko na osnovi svojega elementnega izkustva vode hitro sklepajo o razlogih za morebitne anomalije v sistemu.

Ko vodarji usmerijo slanico na solna polja, imenovana *fondi*, jo predajo v soustvarjanje s solinarji oz. solinarkami. Prvi solni bazen, v katerega vstopi slanica, je *poslužnica*, *vaška* (iz. it. *banja*, *kad*), ki je velika kot osem kristalizacijskih bazenov⁹ in zajema dovolj vode, da lahko napaja vodo za vse kristalizacijske bazene *fonda*, ki ga sestavlja skupno 24 bazenov,¹⁰ razdeljenih v tri skupine po osem. V solinarskem žargonu pravimo, da je *fond* razdeljen na tri tretjine, pri čemer je prva tretjina najbolj oddaljena od *poslužnice*, torej najnižje v sistemu. Tudi po solnih fondih se voda namreč pretaka s prostim padom, brez črpalk. Iz *poslužnice* se v bazene voda pretaka po dovodnem kanalu, ki se imenuje *lida* (Slika 4). Širok je med 15 in 30 cm, narejen iz blata oz. gline, podprt z lesenimi deskami, dolg pa približno 120 m, saj se nahaja ob daljši stranici vrste šestih kristalizacijskih bazenov. Po celotni dolžini *lide* so razporejene lesene zapornice, praviloma dve, ki medsebojno ločujeta tri sklope tretjin, dve večji

8 Hodeči seminar (ang. *walking seminar*) je sodobna antropološka metoda, ki premošča delitev prakse in teorije ter neposredno spaja terensko delo, izkustvo, utelešenje s kontemplativnimi metodami (gl. Rogelja Caf, Ledinek Lozej 2023).

9 En kristalizacijski bazen obsega približno 180 m² površine.

10 Obstajajo tudi solna polja, ki imajo drugačno razporeditev bazenov, a se tukaj osredotočamo na primer *fonda* s 24 kristalizacijskimi bazeni, saj smo na takšnem opravljali terensko delo.

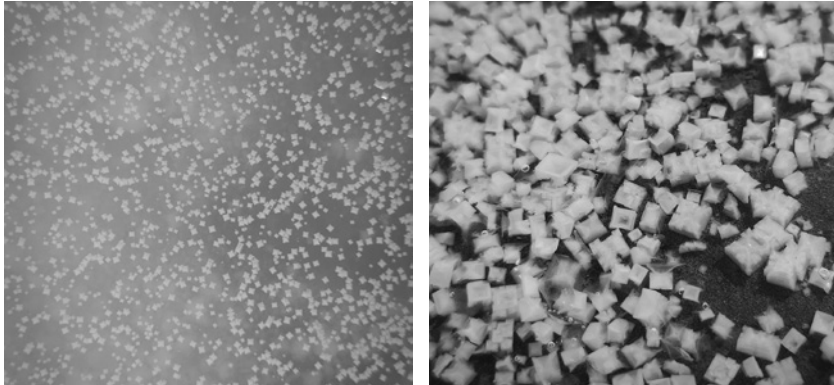

Slika 4: Dovodni kanal, *lida*, na solinarskem *fondu* (vir: Maja Bjelica, osebni arhiv)

zapornici pa sta na začetku in koncu tega kanala ter ga ločujeta od že omenjene *poslužnice* in od odvodnega kanala, ki se nahaja pod fondom in zbira izrabljeno ali odvečno vodo. Dovodni kanal *lida* je od bazenov ločen z zemeljskim, glinenim nasipom, s posameznim bazenom pa ga povezuje manjša odprtina, kjer je nameščena lesena zapornica, široka okvirno 25 cm. S tako kompleksnim vodnim režimom v času solne sezone upravlja solinar oz. solinarka vsakodnevno,¹¹ saj tudi večkrat na dan dovaja vodo v bazene, kjer se nivo slanice drži na čim nižjem nivoju – vodna gladina je od dna oddaljena od enega do pet centimetrov, odvisno od ravnine dna bazena. Vodo se doliva z majhnim pretokom, kar zagotavlja manjši vnos drobnih delcev mulja, hkrati pa daje prednost pretoku gostejše vode, ki se zbira na dnu. Po tem sistemu se slanica še nadalje zgoščuje, dokler ne doseže okvirno 25,5°Bé, ko je zrela za kristalizacijo in ko se najprej na njeni gladini (solni cvet) potem pa še na dnu (sol) začnejo pojavljati prvi kristali (Slika 5).

Vodo, slanico, v kateri je nastala sol, imenujemo *matična voda*, v lokalnem solinarskem žargonu *acqua madre* (iz it. *voda mati*). Torej voda, ki je rodila sol, ki ji je omogočila postajanje, kristalizacijo, materializacijo. Solinar tudi tej plodni vodi nadalje dovaja slanico iz *poslužnice*, da jo obnavlja in ji dovoljuje rojevanje, vse dokler se ne izkaže za izčrpano. To se navadno zgodi, ko slanica doseže slanost okoli 30°Bé, kar vpliva tudi na značilnosti soli, ki je bolj trpkega okusa, oblikovana v manjše kristale, je bolj »mokasta«, po količini pa je

11 Avtorja tega prispevka sva imela neposredno izkušnjo solinarskega dela na *fondu*.

Slika 5: Primer prvih kristalov solnega cveta nastalih na vodni gladini (levo) in prvih kristalov soli nastalih v slanici na dnu kristalizacijskega bazena (vir: Maja Bjelica, osebni arhiv)

nastane manj. V takšnem primeru solinar spusti matično vodo v odvodni kanal *lidon* – ob tej priložnosti prevzame predhodni dovodni kanal *lida* vlogo odvodnega, saj je povezan z *lidonom*. Ta večji odvodni kanal usmerja vodo nazaj proti točki, kjer je zapustila območje izhlapevanja. Od tam jo črpajo nazaj v morje – v kanal Grando (Slika 6), ki razmejuje »stare« in »nove« soline, Fontanigge in Lero.

Slika 6: Ustje kanala Grando oz. potoka Drnica (vir: Maja Bjelica, osebni arhiv)

Voda je tudi v drugih, hladnejših obdobjih ključna za napajanje, hranjenje, varovanje in obnavljanje območja. Po sezoni pobiranja soli se vodo postopoma redči z morskovo vodo, da se občutljiva mikrobná podlaga v kristalizacijskih bazenih, *petola*, postopoma privaja na manj slano vodo, vse dokler se tudi na *fonde*, solna polja, doliva morská voda, ki pa ima zaradi plitkosti bazenov po večini nekoliko višjo slanost od morja, nekje med 5–6°Bé. V zimskem obdobju se vodo na *fondih* redno menjava in s tem zagotavlja, da sveža morská voda vnaša nova hranila, hkrati pa se onemogoča njeno postanost ter tako skrbi, da solinski sistem »diha«. Pozno spomladi, ko se solinarski sistem pripravlja na sezono soli, se na fondih prav tako postopoma dviga koncentracija vode, in sicer zaradi postopnega privajanja ekosistema na višjo slanost ter tudi zaradi izločanja specifičnih koristnih snovi na dna kristalizacijskih bazenov. Pri slanosti med 8°Bé in 16°Bé se namreč iz slanice najintenzivneje izločata kalcijev karbonat in kalcijev sulfat (prim. Koludrovič, Franič 1954: 14), ki utrdita mikrobnó glineno podlago v bazenih, kar omogoča hojo po njih.

Ne smemo pozabiti, da s(m)o vodarji, solinarji in solinarke v neprestanem stiku z vodo, saj se je dobesedno dotikamo ali se ona dotika nas. Gre za situacije, ko merimo njeno gostoto, odpiramo ali zapiramo zapornice, preverjamo gostoto vode in ne nazadnje, ko pobiramo sol. Voda se nam daje kot hladna, topla, premrzla, prevročá, vselej mokra in vlažna, včasih sluzasta, vselej dobrodošlá, ko je osvežujoča, in tudi vselej – sprejemajoča.

5 Voda, ki sanja

Prav dotik vode je v solinarstvu premnogokrat zapostavljen, saj se večinoma ukvarjamo s tehničnimi podrobnostmi solinarskih veščin. Pozabljamo pa, da je naš vzajemni odnos z vodo tisti, ki nam dovoljuje usvojitev opisanih veščin, ki naj bi bile ključne za delovanje solinarstva. Morda se s solinarskimi vodami počutimo toliko bolj domače, ker je slaná voda tudi del materialnega človeškega ustroja.

Po njeni sestavi je morská voda dejansko blizu krvi, z glavno razliko, da kri vsebuje železo (in manj soli), medtem ko morská voda vsebuje magnezij. Naša povezava z oceanom je še vedno očitna v dejstvu, da morajo biti naše oči redno omočene v slani vodi in da naše telo – kakor morje – potrebuje določen razpon slanosti, da podpira življenje. Te telesne vezi z elementnimi vodami so, torej, več kakor mitične ali metaforične. (Macauley 2011: 45)

Mnogo je še drugih vodarskih, morskih, solinarskih vodnih praks, ki se jih v tem prispevku nismo uspeli dotakniti, vsekakor pa smo želeli pokazati na specifične, ki delajo solinarstvo tako zelo posebno, ter s stališča sobivanja človeka in okolja pokazati, da ima pri tem voda kot popotnica in vodnica eno izmed ključnih vlog. Voda je navsezadnje mati soli, ki jo ziblje, dokler je človeška roka ne razbere in postavi na zemljo, kjer jo osušita ogenj in zrak. Celó v kristalu soli vedno ostane nekaj vode, ki v njem nadalje sanja.

Viri in literatura

- BACHELARD, Gaston, 1961: *La poétique de l'espace*. Paris: Presses Universitaires de France.
- BACHELARD, Gaston, 2001: *Poetika prostora*. Ljubljana: Študentska založba.
- BACHELARD, Gaston, 2002: *Earth and Reveries of Will: An Essay on the Imagination of Matter*. Dallas: The Dallas Institute Publications.
- BACHELARD, Gaston, 2011a: *Poetika sanjarije*. Ljubljana: Študentska založba.
- BACHELARD, Gaston, 2011b: *Voda in sanje: esej o imaginaciji snovi*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- BJELICA, Maja, 2025: Vodenje vode: hodinar po vodnih poteh Sečoveljskih solin. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/1. 94–98. Na spletu.
- BOWLES, Benjamin O. L., KAARISTO, Maarja, ROGELJA CAF, Nataša (ur.), 2019: Dwelling on Water. *Anthropological Notebooks* 25/2 (special issue). Na spletu.
- GREGORIČ BON, Nataša, 2020: Poti Kuçedre: pomeni vode in naplavljanje avtoritete v današnji Albaniji. *Traditiones* 49/3. 135–161. Na spletu.
- KOCIJANČIČ, Gorazd (ur.), 2012: *Fragmenti predsokratikov*. Ljubljana: Študentska založba.
- KOLUDROVIČ, Ante, FRANIČ, Mladen, 1954: *Sol in morske solane*. Zagreb: Udruženje rudnika i industrije nemetala.
- LAZAR, Diego (sogovornik), 2025: Pogovor Maje Bjelica z vodjo Skupine pridelave soli. Sečoveljske soline, 20. 8. 2025.
- MACAULEY, David, 2011: *Elemental Philosophy: Earth, Air, Fire, and Water as Environmental Ideas*. Albany: State University of New York Press.
- PAHOR, Miroslav, POBERAJ, Tatjana, 1962: *Stare piranske soline*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ROGELJA CAF, Nataša, 2022: Walking with the Rižana River: Ethnographic experiments in the Anthropocene. *Anthropological Notebooks* 28/3. 11–38. Na spletu.
- ROGELJA CAF, Nataša, LEDINEK LOZEJ, Špela, 2021: Hodim, pišem, raziskujem: refleksija hoje in pisanja v etnološkem in antropološkem raziskovanju. *Etnolog* 31. 67–86. Na spletu.
- ROGELJA CAF, Nataša, LEDINEK LOZEJ, Špela, 2023: *Hodopisi: zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju*. Ljubljana: Založba ZRC. Na spletu.
- URŠIČ, Marko, 2008: Voda, misli in sanje. Predavanje na posvetovanju »Stanje in perspektive ravnanja z vodo v Sloveniji«. Portorož, 13. 6. 2008. Na spletu (dostop 25. 2. 2026).
- URŠIČ, Marko, 2011: Voda je oko zemlje: spremna beseda. Gaston Bachelard: *Voda in sanje: esej o imaginaciji snovi*. Ljubljana: Studia humanitatis. 235–257.
- ŽAGAR, Zora, BENČIČ MOHAR, Eda, BONIN, Flavio, 2006: *Muzej solinarstva*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran.